

Добровільне повернення в Україну дітей-біженців, позбавлених батьківського піклування, у тому числі дітей без супроводу дорослих, а також дітей, евакуйованих з закладів піклування в Україні

Липень 2023 р.

Сфера застосування

Цей документ деталізує позицію УВКБ ООН щодо добровільного повернення в Україну дітей-біженців¹, які залишилися без батьківського піклування, включаючи дітей без супроводу та дітей, евакуйованих з закладів піклування в Україні. У ньому викладені гарантії захисту, яких слід дотримуватися при наданні допомоги дітям-біженцям, які бажають добровільно повернутися в Україну. Позиція базується на визнанні того, що країна притулку несе основну відповідальність за захист прав дітей-біженців на своїй території². У контексті ситуації в Україні, органи влади в Україні можуть відігравати важливу роль у наданні інформації про ситуацію та послуги, доступні в районі повернення, та механізми догляду та піклування за кожною дитиною в рамках більш широкої оцінки компетентними органами в країні притулку.

Рекомендації щодо неповернення

У своїй «Позиції щодо повернення в Україну»³ УВКБ ООН закликає держави призупинити примусове повернення громадян та колишніх звичайних мешканців України, оскільки ситуація в країні є нестабільною і може залишатися невизначеною протягом деякого часу. Отже, держави не повинні примусово повертати в Україну дітей-біженців, які залишилися без батьківського піклування.

Добровільна репатріація дітей-біженців

У виключному контексті нинішнього міжнародного конфлікту повернення як довготривале рішення несе ризик потенційного завдання шкоди дитині і вимагає оцінки найкращих інтересів дитини як механізму запобігання можливим ризикам, включаючи для тих дітей, які позбавлені батьківського піклування⁴. Добровільне повернення дітей-біженців, позбавлених батьківського піклування, може бути здійснене лише тоді, коли:

- 1) Дитина-біженець та її мати/батько (батьки) або, у відповідних випадках, її законний опікун або традиційний опікун добровільно домагаються повернення; і
- 2) Повернення дитини може здійснюватися за умов дотримання безпеки та гідності, з урахуванням особливих потреб дитини; і
- 3) Компетентні органи країни притулку визначили, що повернення відповідає найкращим інтересам дитини⁵, беручи до уваги права та побажання дитини, а також права та побажання її батьків та опікунів/піклувальників, де це доречно; ситуацію з безпекою в запропонованому регіоні повернення; будь-які спеціалізовані потреби дитини; та послуги/підтримку, доступні дитині в районі повернення.

¹ Сюди входять діти, які офіційно визнані біженцями або отримувачами тимчасового захисту, або інших форм міжнародного захисту, та інші діти, які є громадянами або колишніми постійними мешканцями України, які перебувають за межами країни.

² Конвенція про права дитини, 20 листопада 1989 р., 1577 UNTS 3 (CRC), www.refworld.org/docid/3ae6b38f0.html, стаття 22. Конвенція про юрисдикцію, застосовне право, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів щодо захисту дітей, 19 жовтня 1996 року (Гаазька конвенція 1996 року), www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=70, ст. 6.

³ «Позиція УВКБ ООН щодо повернення в Україну», березень 2022 р., www.refworld.org/docid/621de9894.html.

⁴ Див. Агентство ООН у справах біженців (УВКБ ООН), «Рекомендації УВКБ 2021р. щодо захисту інтересів дитини: оцінка та визначення кращих інтересів дитини», травень 2021р., доступні на: <https://www.refworld.org/docid/5c18d7254.html> [відвідано 6 липня 2023], р.158.

⁵ Див. Комітет ООН з прав дитини (англ. - CRC), «Загальний коментар № 6 (2005): Поводження з дітьми без супроводу та дітьми, розлученими з сім'єю, за межами країни їх походження, 1 вересня 2005 року, CRC/GC/2005/6, www.refworld.org/docid/42dd174b4.html, Розділ VII (с).

Найкращі інтереси дитини

Кожне рішення щодо дитини, яка залишилася без батьківського піклування, повинно керуватися принципом найкращих інтересів дитини, визначеним у статті 3.1 «Конвенції про права дитини» (*скорочення англ. CRC*)⁶ та додатково розробленим Комітетом з прав дитини у його «Зауваженнях загального порядку № 14»⁷, а також для дітей з інвалідністю у статті 7 Конвенції про права осіб з інвалідністю (*скорочення англ. CRPD*)⁸ та у «Зауваженні загального порядку № 6» Комітету по правам осіб з інвалідністю⁹. Як зазначив Комітет з прав дитини, найкращі інтереси дитини - це триєдина концепція, а саме: матеріальне право; фундаментальний, тлумачний правовий принцип; і правило процедури¹⁰. При застосуванні цієї концепції слід приділяти належну увагу збалансуванню різних елементів найкращих інтересів дітей, а визначення найкращих інтересів повинно здійснюватися відповідно до процедурних гарантій, викладених у Розділі V «Зауважень загального порядку №14» Комітету ООН з прав дитини. Як зазначалося раніше, це рішення має ухвалюватися владою країни притулку відповідно до Гаазької конвенції 1996 року, яка передбачає, що приймаюча країна несе відповідальність за безпеку «дітей-біженців та дітей, які через заворушення, що відбуваються в їхній країні, є міжнародно переміщеними особами»¹¹.

Збалансування поглядів дитини, батьків та законного опікуна

При визначенні того, чи є повернення дитини в Україну добровільним та відповідає найкращим інтересам дитини, можуть виникнути ситуації, коли погляди, права та побажання дитини, її батьків та/або її законного опікуна розходяться. Наприклад, законний опікун дитини може бажати, щоб дитина повернулася в Україну (і може сам мати намір повернутися в Україну), тоді як дитина може бажати залишитися в країні притулку. У таких ситуаціях дитина повинна мати право на відповідне юридичне представництво, щоб її найкращі інтереси могли бути офіційно оцінені для забезпечення того, щоб її погляди, права та побажання були представлені під час будь-яких адміністративних або судових процедур як частина процедурних гарантій, згаданих вище¹².

Возз'єднання сім'ї

Якщо розглядається повернення дітей-біженців, позбавлених батьківського піклування, у тому числі евакуйованих з установ догляду, право на сімейне життя та принцип єдності сім'ї повинні бути пріоритетними, щоб діти могли возз'єднатися з одним з батьків, братом або сестрою або іншим близьким членом сім'ї¹³, якщо це відповідає найкращим інтересам дитини, сформульованим в Керівних настановах ООН з альтернативного догляду за дітьми¹⁴.

⁶ Конвенція про права дитини, примітка 2 вище, стаття 3.1.

⁷ Конвенція про права дитини, Загальний коментар № 14 (2013) про право дитини на першочергове врахування її найкращих інтересів (ст. 3, п. 1), 29 травня 2013 р., CRC /C/GC/14, www.refworld.org/docid/51a84b5e4.html.

⁸ Конвенція про права людей з інвалідністю, 13 грудня 2006 року (Комітет ООН з прав людей з інвалідністю), www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities, Стаття 7.

⁹ Комітет ООН з прав людей з інвалідністю, «Загальний коментар № 6» про рівність та недискримінацію www.ohchr.org/en/documents/general-comments-and-recommendations/general-comment-no6-equality-and-non-discrimination, пункт 38.

¹⁰ Конвенція про права дитини, «Загальний коментар №14», пункт 6.

¹¹ Гаазька конвенція 1996 року, примітка 2 вище, стаття 6. Гаазька конференція з міжнародного приватного права, Застосування Конвенції про захист дітей 1996 року до дітей без супроводу та дітей, розлучених з сім'єю, 2023, <https://assets.hcch.net/docs/96a3875d-fb7c-44dc-99b0-844c39562851.pdf>, пункт 25).

¹² Конвенція про права дитини, «Загальний коментар № 14» (2013), примітка 6 вище, пункт 96.

¹³ Де можливо та відповідно до найкращих інтересів дитини, компетентні органи влади мають сприяти возз'єднанню сім'ї у країні притулку або у третій країні.

¹⁴ Генеральна Асамблея, Керівні принципи з питань альтернативного влаштування дітей, A/RES/64/142, 24 лютого 2010 р., www.refworld.org/docid/4c3acd162.html. Це також відповідає ст. 9 і 10 Конвенції про права дитини щодо права сім'ї на возз'єднання для всіх дітей, включаючи тих, які прагнуть міжнародного захисту, а також пункту VII (b) «Загального коментаря No. 6» до CRC.

Альтернативний догляд

Якщо возз'єднання з членами сім'ї неможливе або не в найкращих інтересах дитини, діти повинні бути поміщені в сімейну форму альтернативного догляду за дітьми, коли це можливо.

Що стосується повернення дітей, позбавлених батьківського піклування, евакуйованих з закладів догляду, механізми інституційного догляду не вважаються такими, що відповідають найкращим інтересам дитини, і тому повинні використовуватися лише в крайньому випадку та протягом найкоротшого можливого часу. Ці заходи в рівній мірі застосовуватимуться до дітей з інвалідністю відповідно до «Конвенції про права дитини», її статті 23 про повагу до дому та сім'ї¹⁵. Перевага сімейного догляду та план реформування системи догляду знайшли відображення в «Плані відновлення» Уряду України¹⁶.

Роль української влади у реалізації обґрунтованого рішення щодо добровільного повернення

Для прийняття обґрунтованих рішень органам влади в країні притулку може знадобитися підтримка та інформація, щоб мати можливість цілісно оцінити найкращі інтереси дитини при розгляді питання про возз'єднання та/або повернення дитини-біженця, яка залишилася без батьківського піклування, в Україну. Таким чином, органи влади в країні притулку можуть звертатися із запитом або отримувати підтримку для збору цієї інформації, в тому числі від українських органів влади у сфері захисту дітей, опіки та піклування, згідно із відповідними законами про захист персональних даних.

Для підтримки прийняття обґрунтованих рішень для забезпечення того, щоб повернення було добровільним, поінформованим та відповідало найкращим інтересам дитини, українські органи влади можуть бути корисним джерелом інформації для органів влади в країнах притулку для посилення цих процесів, у тому числі шляхом:

- Надання індивідуалізованої інформації про попередній догляд за дитиною, рішення про опіку та варіанти опіки та піклування в Україні;
- Надання актуальної ситуаційної інформації про місце походження дитини;
- Сприяння контакту, розшуку сім'ї або оцінці батьками/з батьками, членами сім'ї або попередніми законними опікунами, за згодою дитини та за умови, що це відповідає найкращим інтересам дитини;
- Оцінка та надання інформації про райони повернення для визначення наявності або ймовірності фізичних ризиків та/або екологічних небезпек; і
- Підтвердження наявності та доступності основних послуг у районах повернення (індивідуальний догляд, соціальні послуги, освіта, охорона здоров'я, реабілітаційні послуги, возз'єднання сім'ї тощо), доповнене інформацією, зібраною гуманітарними організаціями.

Для дітей, евакуйованих з закладів догляду, для яких сімейні форми влаштування не доступні негайно, українська влада повинна оцінити заклад опіки та піклування, щоб переконатися, що він безпечний та має персонал та послуги для задоволення потреб дітей, які повертаються, продовжуючи вивчати варіанти возз'єднання дітей зі своїми сім'ями або розміщення дітей у сімейних формах виховання відповідно до їхніх найкращих інтересів. Якщо є занепокоєння щодо безпеки закладу опіки та піклування та надання ним захисту, або щодо безпечності місця розташування, або здатності закладу опіки та піклування задовольнити потреби дітей, які повертаються, повернення не повинно відбуватися. Ця інформація повинна бути надана компетентним органам в країні притулку для їхнього інформування при прийнятті рішення про повернення.

¹⁵ «Конвенція про права інвалідів», прим. 7 вище у цьому документі, ст. 23., п. 3.

¹⁶ План відновлення України, 2023 <https://www.urn-international.com/urn2022-recovery-plan>

Роль української влади в моніторингу та наданні підтримки дітям після добровільного повернення

Для зменшення ризиків та подальшої підтримки прийняття рішень щодо добровільного повернення органи влади в Україні повинні докласти необхідних зусиль для забезпечення наявності відповідних систем моніторингу ситуації дітей, які повернулися. Це включає забезпечення наявності соціальних працівників у районах повернення для розробки індивідуальних планів догляду за дітьми-біженцями позбавлених батьківського піклування, які повертаються, з метою сприяння поверненню в гідні умови та їх реінтеграції, а також розміщенню дітей в формах сімейного виховання, де це можливо.

Підтримка УВКБ ООН

УВКБ ООН готове консультувати та підтримувати держави щодо возз'єднання сімей та впровадження процедурних гарантій для прийняття рішень про добровільне повернення/процедури визначення найкращих інтересів відповідно до вищезазначених правових стандартів та «Керівних принципів УВКБ ООН з процедури забезпечення найкращих інтересів»¹⁷.

¹⁷ «Керівні принципи УВКБ ООН з процедури забезпечення найкращих інтересів», 2021 р., www.refworld.org/pdfid/5c18d7254.pdf.